

Leef nu uw vragen

Bieke Vandekerckhove

Een gedicht

In de hemel hing een vraagteken.
Waarom?
Mensen klommen op elkaars schouders
en bekeken het van dichtbij.
Het is een oud uitroepteken, zeiden ze,
het is kromgetrokken,
het stort bijna neer.

Ze besloten hun verdere leven te wijden
aan de betekenis daarvan.

Ze vervolgden hun weg,
passeerden aanhalingstekens,
voetnoten en kleine verschrijvingen,
haakjes werden geopend
en schielijk weer gesloten
en in de verte zagen ze drie puntjes
...
in het heldere wit der onsterfelijkheid.

Toon Tellegen

Een val

Toen ik door het gebrek aan armkracht voor de zoveelste keer mijn evenwicht verloor, als een paal tegen de grond knalde en met de ambulance naar het ziekenhuis gebracht werd, het hoofd ingepakt omdat ze vreesden voor een schedelbreuk of inwendige bloedingen, voelde ik weer eens haarscherp hoe onzeker het leven eigenlijk is. In een ambulance word je niet alleen letterlijk door elkaar geschud. Ook je ziel komt er gedeukt uit. Zelfs al is de rit kort, voor wie erin ligt is hij altijd lang genoeg om onthutst vast te stellen hoe er, oog in oog met de breekbaarheid van het leven, niet veel van onze mooie theorieën overblijft.

Op slag is het gedaan met al onze uitroeptekens over het leven. Ze trekken krom tot de vraag waarover Toon Tellegen zo indringend schrijft. Niet zozeer de vraag 'waarom ik?', maar 'waarom?'. Of ik het ben die moet lijden of een ander, doet er niet toe. Er is ondraaglijk lijden op deze wereld en dat roept verzet op: waarom? Het is niet alleen een erg pijnlijke vraag, het is vooral ook een onmogelijke vraag, omdat er geen antwoord op is.

Zolang het leven vlotjes loopt, kun je naast die vraag kijken en leven. Bij tegenslag wordt dit anders. Plots stelt die vraag zich in al haar onmogelijkheid. Je kunt geen kant meer op. Je staat voor een muur. Het zal je maar overkomen dat het leven je met een muur opzadelt, die vervolgens overal gerelativeerd of verklaard wordt. Van religie tot wetenschap, de experts ter zake hadden hun uitleg wel klaar. Maar voor mij werd de vraag daarmee niet kleiner. Alle uitleg kon mij gestolen worden. Als het lijden rauw in je vel snijdt, is elke verklaring ervan absoluut onverdraaglijk. Al het zogenaamde weten van de wetenschap en

de religie maakte mij woest. Toch wilde ik in geen geval in nihilisme vervallen. Hoe krijg je dat nog samen?

De paradox is dat bevrijding begint met het toelaten van die pijnlijke en onmogelijke vraag. *'De grote vragen van het leven moeten ergens onderdak krijgen'*, schrijft Etty Hillesum. Bevrijding is alleen mogelijk als je die vraag onderdak verleent in je binnenste en er de stilte mee ingaat, weken, maanden, desnoods jarenlang, ook al lijkt de grond onder je voeten in eerste instantie volledig weggeslagen te worden. De paradox is dat juist die moeilijke, mysterieuze grondeloosheid grond is. De weg om dat te ontdekken is echter lang en de prijs hoog.

In zen gaat men de confrontatie met de onmogelijke vraag van het bestaan niet uit de weg. Wie zich op het pad van zen begeeft, wordt aangespoord om er letterlijk mee te zitten. 'Oefenen met een koan,' heet het. Het is een fundamentele praktijk in het zenboeddhisme. Koans waren oorspronkelijk getuigenissen van iemands existentiële impasse en de daarop volgende bevrijding. Het gaat erom via deze teksten een doorkijk te krijgen op de onmogelijke vraag, de impasse of de muur in ons eigen leven. Een koan – letterlijk betekent koan 'onmogelijke vraag' - beoogt de vertrouwde grond onder onze voeten vandaan te halen en ons uit te dagen tot een bevrijdende stap.

Die onmogelijke vraag is in ons leven veel sterker en indringender aanwezig dan we willen zien. Ik zag me er al mee geconfronteerd lang voor ik ziek werd en mijn leven een drama werd. Ik lees die vraag in zoveel romans. Ik hoor ze in zoveel verhalen van mensen. Allemaal variaties op hetzelfde grondthema. Blijkbaar kom je in het leven altijd weer bij die ene vraag uit.

Ik ben mij daar voor het eerst bewust van geworden in Leuven, tijdens de colleges psychoanalyse. Psychoanalytici zoals Lacan benoemen die onmogelijke vraag als "een tekort in het hart van het menselijke verlangen". Dat heeft mij diep geraakt toen ik het hoorde. Wij zijn wezens van verlangen, maar in het hart van dat verlangen gaapt een tekort en die leegte kan door niets of niemand ingevuld worden. Sterker nog: juist die leegte is de motor van alle verlangen. Zonder dat is ons verlangen dood. De Franse psychoanalytica Françoise Dolto tekent die onmogelijkheid in het hart van het menselijke verlangen met een prachtig beeld. Ze verwijst naar een ouderwets letterspeltje: een plastic vierkantje met allemaal letters erin die je moet verschuiven om een woord te vormen. Heel het speltje draait op een leeg vakje tussen de letters. Wat een metafoor! Wij zoeken allemaal iets in het leven. We proberen en verschuiven, op zoek naar zin en betekenis. Wat we echter ook doen of proberen, er blijft altijd een leegte en vroeg of laat wordt dat een impasse, een muur. 'Verbaas je er niet over, dat de poortloze muur zo moeilijk is en dat hij bij zenmonniken een intense woede oproept,' staat er in de Wu-men kuan (Muur zonder poorten), een bekende koanverzameling uit de elfde eeuw.

Over die poortloze muur en de woede die hij oproept, kan ik inmiddels een woordje meespreken. Toen ik ziek werd, riep het perspectiefloze van mijn situatie een enorme woede in mij wakker. Razend was ik. Maanden lang. Alles in mij kwam in opstand. Later vertelde een katholiek priester mij dat er geen opstanding is zonder opstandigheid en nog later hoorde ik tijdens zenretraites aangrijpende getuigenissen over de onbegrijpelijke eenheid tussen opstand - vooral ook tegen God -, stilte en geloof tegen alles in. Maar op dat moment was er van opstanding geen sprake. Alleen van hevige opstandigheid.

Koans kende ik toen nog niet. Het was Rilke die mij een doorkijk gaf en op weg hielp. Volgens hem komt het er niet op aan antwoorden te zoeken, maar de vragen te leven. In zijn Brieven aan een jonge dichter spoort hij de jonge Kappus aan geduld te hebben met alles wat in zijn hart nog niet tot een oplossing is gekomen en te proberen de vragen zelf lief te hebben 'als voor hem niet toegankelijke kamers en als boeken die in een volkomen

onbekende taal zijn geschreven'. Hij schrijft: 'Zoek nu niet naar de antwoorden die u niet gegeven kunnen worden, omdat u niet in staat zou zijn ze te leven. En het gaat erom alles te leven. Leef nu uw vragen. Misschien leeft u dan gaandeweg, ongemerkt, op een dag in een ver verschieft het antwoord binnen.'

Ik las veel in die tijd. Ik hield een schriftje bij, waarin ik passages die mij raakten opschreef, onder andere deze woorden van Rilke. Nog altijd moet ik lachen om de bonte verzameling gedachten, uit alle mogelijke bronnen. Ik zocht niet in een bepaalde richting. Mijn enige criterium was: raakt het mij? Overal raapte ik gedachten op, bij dichters, schrijvers, maar ook zangers en mystici. Ik plukte ze zelfs van affiches en bierkaartjes in kroegen. Ik herinner mij een felblauwe poster die een vriendin voor de grap in haar huis had opgehangen, toen ze met bijna niets alleen ging wonen. 'Ik heb niets, maar ik ben,' stond erop. Thuis belandden zulke zinnen onmiddellijk in mijn schriftje. Kleine stapstenen waren het, die een pad legden op de golven. Zonder die stapstenen zou de stormachtige zee mij opgeslokt hebben. Maar de woorden waren er. Altijd. Als ik iets aanraad, is het: lees, spits je oren, geef je ogen de kost en noteer wat je raakt. Het is je beste gids. Toen besepte ik het niet. Maar als ik er nu op terugkijk, stel ik vast: elk woord kwam precies op tijd en was precies het woord dat ik op dat moment nodig had. Dat zijn dingen waar je stil en dankbaar van wordt.

Rilke leerde mij dus om vragen te doorleven, in plaats van ze alleen maar te doordenken. Wordt het leven een vraagteken? Roept het verzet op? Leef dan die vraag. Leef het verzet. Misschien leeft u dan gaandeweg, ongemerkt, het antwoord binnen. Rilke is ervan overtuigd dat dit antwoord, zoals iedere vooruitgang, diep van binnenuit moet komen en door niets kan worden opgejaagd of bespoedigd. Hij leerde mij om met de onmogelijke vraag van het leven te gaan zitten en 'vol deemoed en geduld het geboorteuur af te wachten van een nieuwe klaarheid.' Zijn houding van bij de vraag blijven zonder in nihilisme te vervallen heeft mij diep getroffen, ook nu nog. Er spreekt vertrouwen uit, en een groot geloof. 'Rijpen,' schrijft hij, 'als de boom die zijn sappen niet opstuwt en die rustig in de voorjaarsstormen staat zonder bang te zijn dat er geen zomer zal volgen. De zomer komt toch.'

Wat er gebeurt als je dat doet, is amper in woorden te vatten. Er komt een antwoord, van binnenuit, maar voorbij alle woorden en beelden. Het is raken aan het onuitsprekelijke en vervuld worden van een 'niet-wetend weten' zoals Eckhart het zegt. Als je in stilte wacht, in vertrouwen, ook al stormt en schreeuwt het in je en zakt de grond onder je voeten weg, dan gebeurt er wat er met Job gebeurde: de tranen van opstand, woede en wanhoop verkeren in tranen van stille ontroering, en dat is een groot wonder. In de psalmen en de oude monastieke geschriften noemt men dit 'de vermorzeling des harten'. Het is een uitdrukking die mij altijd aangesproken heeft. Monniken weten: *Un coeur blessé est un coeur ouvert*, een gebroken hart is een open hart. Het is merkwaardig, maar zo is het. Die gebrokenheid maakt ons open.

Bieke